

תגובות

בתגובה לתגובה "סודה המביך של אוטופיית המסורת" מאת דני אורבך, גיליון 14

משה קופל

גם קהילה, גם מדינה ליברלית

בתגובתו למאמר ההוא פירט אורבך שתי השגות אמפיריות שאפשר לסכמן כך:

ראשית, לעומת הסברה שלי כי לשימען סיכויי הישרדות גבוהים משל היידי טוען אורבך כי בחינה אמפירית מובילה למסקנה הפוכה. במאתיים השנים האחרונות לא מעט חברות שמרניות עם קווי דמיון לזו של שימען – איכרים שורשיים, לאומנים רומנטיים, דתיים אדוקים – הובסו על ידי חברות מתקדמות יותר הדומות להיידים.

שנית, טוען אורבך, שימען עצמו יוכיח: שימענים כפי שתיארתי אין עוד. היו ואינם.

קודם שאתייחס לטיעוניו אבהיר כי באומרי שדרכו של שימען תשרוד אין כוונתי שהעתקים מדויקים של קהילתו של שימען יעברו מדור לדור ללא שינוי או התאמה למצבים משתנים. אולם לא הבהרתי כדבעי מהן התכונות המהותיות לדרך שלו ושלה כדי שבבוא העת נוכל למדוד דרכו של מי באמת שרדה. למשל, אם ישרדו חסידי בעלזא אבל לא חסידי גור, דרכו של שימען שרדה? (השאלה להמחשה בלבד. התשובה חיובית.) ומה זה לשרוד בכלל: לנהל מדינה,

בשעתו השארתי ללא מענה את התגובה של דני אורבך ("ההיסטוריה לצד היידי", גיליון 9) למאמרי "על שטריימל, שפת הזכויות, ועתיד החברה" (גיליון 8) שעסק בהבדלים בין תפיסות המוסר של החסיד המפוכח שימען והשמאלנית הקוסמופוליטית היידי. לשמחתי, כעת שב אורבך והגיב גם למאמרי השני, שעסק בהבדלים בין הקהילה כמרכז חייו של שימען והמדינה כמרכז חייה של היידי ("בלי בג"ץ, בלי בד"ץ ובלי שוטרים", גיליון 12). בשלה העת להשיב לשתי תגובותיו יחד.

מאמרי הראשון התמקד במוסר. טענתי בו שההבדל העיקרי בין שימען להיידים בענייני המוסר הוא שבעיני היידי המוסר מצטמצם להוגנות בלבד, ואילו בעיניו של שימען גם נאמנות למשפחה, לקהילה, לשבט ולאומה, וכן ריסון תאוות, הם סוגים של מוסר (טיעון זה משקף תזה של ג'ונתן היידט, בספרו *The Righteous Mind*, לגבי ההבדלים בין שמרנים לפרוגרסיבים באופן כללי). עיקר טענתי היה שהגישה המאוזנת של שימען תחזיק מעמד הרבה אחרי שהגישה של היידי תגווע.

אבל אני סבור שהלחצים הצנטריפוגליים שם לא יאפשרו לתופעה הזו להמשיך לאורך זמן.

בארץ המצב הפוך. בעקבות הציונות הסוציאליסטית, רווחות בארץ הערכות מוגזמות לגבי היכולת של המדינה להחליף את הקהילות היהודיות המסורתיות; התמימות הזו עדיין מאיטה התפתחות אורגנית של קהילות בריאות בארץ. מסיבות הקשורות בתופעה זו, יש דיכוטומיה מלאכותית בין חרדים לדתיים-לאומיים המונעת דרך שלישית מתבקשת בין ממלכתיות מוגזמת לבין אנטי-ממלכתיות. אבל יש סיבות טובות לצפות, בטווח קצר יותר ממה שרגילים לחשוב, כי בארץ תצמח יהדות המתפתחת בצורה אורגנית ומתאפיינת בהיבטים החיוביים של הקהילה של שימען שתיארתי. קהילות מסורתיות ברוח של שימען עברו תקופות גרועות יותר, וימשיכו להתקיים בדורות הבאים.

נקודה זו מביאה אותנו להשגה נוספת של אורבך עליו, השגה המופיעה בצורות שונות בשתי תגובותיו. אורבך טוען ששימען מצליח להסתגר ובכל זאת לשגשג על גבם של אנשים כמו היידי המשמנים את גלגלי הקדמה. בתגובה למאמר הראשון מיקד אורבך את טענתו בשגשוג הנובע מקדמה טכנולוגית ומשכלול שוק המוצרים והרעיונות. בתגובה למאמר השני, שעסק ביתרונותיהן של קהילות לעומת מדינות, התמקד אורבך במסגרת המדינית והביטחונית. בשני המקרים הוא מייחס את הקדמה באופן בלעדי להידי ודומיה.

בתגובתו השנייה אורבך מוכיח באופן משכנע שכל יתרונותיה של קהילה שמרנית ואורגנית שמניתי במאמרי אינם מספיקים

לשגשג כלכלית או אולי די בקיומה של קהילה ענייה אבל יציבה? האי-בהירות נובעת בחלקה מכך שהמאמרים הם חלק מסדרה שטרם הושלמה, ולפיכך האחריות לה עליי.

אולם גם מעבר לכך טיעוניו של אורבך שובי לב, משום שמבחינה עובדתית הם די נכונים. חולשתם בכך שהם מתמודדים עם טענות שלא טענתי ומזניחים את אלו שטענתי.

אינני טוען שכל חברה שמרנית תשרוד, ובוודאי אינני טוען שחברות שמרניות תשמורנה על כוחן הפוליטי. הדוגמאות של חברות שמרניות מובסות שהביא אורבך כוללות חברות שלא ידעו לאזן בין ערכים פרטיקולריים לערכים אוניברסליים, וחברות שלא נכחדו אלא סתם הפסיקו לשלוט. כך או כך, שימען שרד. בקושי, אבל שרד. נוסף על כך, החברות המתקדמות יותר שהחליפו אותן במאה ה-19 ובמחצית הראשונה של המאה ה-20 אינן דומות כלל להידי. למשל, דחיית מגבלות על יחסי מין מותרים, דחיית נאמנות מיוחדת לחברי הקבוצה כערך חיובי, המעטה בערך הילודה – כל אלו מאפיינות את היידי ודומיה, אבל אף לא אחת מהחברות ברשימת המנצחים של אורבך. עלייתן של חברות אלה אינה אומרת דבר על סיכוייה של היידי, שהיא יצור חדש לגמרי.

לגבי יורשיו הרוחניים של שימען, מצא אורבך את מקום חרפתי. הרבה מהקסם של שימען, האורגניות של יהדותו והפרגמטיות המפוכחת שלו, הוא תוצאה של נסיבות חייו ולא נחלתם של כל שומרי ההלכה. לא בכדי בחרתי בו כגיבור המסה. בהמשך הסדרה אתמקד בנקודה זו. אומנם, עדיין יש (בייחוד בארה"ב) לא מעט דמויות כמו שימען המצליחות לאזן בין הסתגרות להסתגלות,

מסגרת מדינית מפותחת. אבל הוא יסדר, כמו שקודמיו הסתדרו, בכל מסגרת מדינית שתיקרה בדרכו – דמוקרטית או רודנית, קפיטליסטית או סוציאליסטית, מודרנית או פרימיטיבית. כמובן, לאחר מה שעבר במשטרים פחות נוחים, שימען מעריך מאד את החירות וההזדמנויות שארה"ב מספקת לו, אבל הוא יונק ממנה רק מעט מן הערכים שלו.

בניגוד לשימען, היידי מוצאת את זהותה בקהילה רופפת, אם בכלל ניתן לקרוא לה קהילה, על בסיס ערכים אוניברסליים, והיא מעוניינת לנצל את עוצמת המדינה כדי לקדם את ערכיה. הטיעון שלי הוא שקהילות כמו של היידי – שאינן מלוכדות על בסיס של מערך מספיק עשיר של ערכים משותפים, המאזן בין ערכים פרטיקולריסטיים ואוניברסליים – אינן יכולות לשרוד לטווח ארוך. אני מדגיש שאני מתייחס לשרידות של קהילות כקהילות; לא למדינות, שלטון או כוח פוליטי. ושוב, הליכוד והאיזון הם תנאים הכרחיים, אבל לא דווקא ממצים. אכן, עדיף לקהילה להיות מלוכדת ומאוזנת בניו-יורק או בישראל מאשר בכפרים של אפגניסטן. ניתן לומר זאת כך: אני טוען שחיי של שימען בתוך מסגרת קהילתית מסורתית הם עשירים, מאוזנים ובני-קיימא יותר מחייה של היידי השואפת להיות במסגרת אוניברסליסטית בלבד; אולם לא טענתי דבר נגד כפיפותה של אותה קהילה מסורתית של שימען למסגרת מדינית ליברלית ומודרנית. אורבך הקדיש את תגובתו להוכחת ההכרח בכפיפות כזו. אדרבה, אני מודה לו על תוספת זו.

ואם אורבך מתעקש לחלק צל"שים, אוסיף

להבטיח את התכונות החיוביות שייחסתי לשימען. הרי גם לקהילתו של זלמאי האפגני, דמות שאורבך המציא לצורך העניין, ישנה אורגניות זהה לזו ייחסתי לקהילתו של שימען, אלא שבהיעדר המעטפת של מדינה ומערכת משפט מודרנית וחוקה רווחת אצלה נורמות של נקמת דם ורצח על כבוד המשפחה.

אליבא דאורבך, אם כן, שימען חייב להידי תודה על השגשוג שהחברה שלה מאפשרת ושהוא לעולם לא יספק בעצמו, כמו גם על המערכת המדינית המאפשרת לו ולחבריו את הלוקוסוס להסתתר בתוך קהילתם, כשהם נשענים על הביטחון שמספקת המדינה של היידי.

אילו מטרת המאמר שלי הייתה לחלק צל"שים, העלבון של אורבך בשמה של היידי היה אולי יכול להיות מובן. אבל אינני עוסק בקרדיטים. אני טוען פשוט שבנסיונות הקיימות והצפויות להתקיים, הגישה של שימען היא שתשרוד. אינני מעלה על דעתי שקהילות שמרניות תשגשגנה ללא גב של מדינה ושווקים משוכללים. הטענה שלי היא שהסגולות המיוחדות של קהילות כאלו הכרחיות, לא שהן מספיקות. נוסף על כך, אני כופר בכך שדווקא היידי וטיפוסים כמוהו, ולא שימען ובני דמותו, הם המספקים את התנאים הדרושים להצלחתו של שימען.

במאמר השני הבחנתי בין מדינה המאורגנת על בסיס מערך רזה של ערכים כפויים לבין קהילה המאורגנת על בסיס מערך עשיר של ערכים משותפים. שימען מוצא את זהותו בקהילה מלוכדת בעלת מורשת המאזנת בין ערכי מוסר פרטיקולריסטיים לערכי מוסר אוניברסליים. הוא לא כופר בנחיצותה – או לפחות בעדיפותה – של

רק ששימען לא חייב תודה לשום היידי. שימען בזהותו האישית הוא חלק מקהילה, אבל בזהותו הפוליטית הוא חלק ממשטר של חברה פלורליסטית המעודדת יוזמה, מעודדת מסחר חופשי, מעודדת השכלה והתמקצעות וחירות לכל אדם לפעול בעולמנו כטוב בעיניו. שימען עצמו יכול היה בנסיבות אחרות להיות רופא או פרופסור או מהנדס או עורך דין, ועדיין להיות לגמרי שימען, והוא בוודאי יכול היה להיות סתם

איש עסקים ממולח שמוסיף יותר ערך כלכלי לחברה מאלף היידיים וחבריהן במגזר ציבורי כוחני, מדושן ולא יצירת. הרוח החופשית של החברה האמריקנית היא יותר רוחו של שימען מאשר רוחה של היידי. וגם אין לי ספק שצאצאיו הרוחניים של שימען ישגשגו במדינת ישראל החופשית והמסורתית, הרבה אחרי שצאצאיה הרוחניים של היידי יתבוללו בין הגויים.